

मराठी पठित्या व दुसऱ्या पुस्तका
तील, कठिण शब्दार्थ, आणि
कवितान्वयार्थ.

मराठी पहिली व दुसरी इयत्ता शिकणाऱ्या
विद्यार्थ्यांकरितां,
जनार्दन महादेव गुर्जर
द्व्यांनीं तयार केलें.

मुंबई

“निर्णयसागर” छापखान्यांत छापिलें.

सन १८९१ इ.स. ११.

आवृत्ति ३ री.

किंमत २ आणे.

याचे तसे कस्यांने स्वार्थाने प्रिंटिले आहेत.

भूगोलविद्येंतील शब्दांच्या व्याख्या.

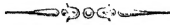
पृथ्वीचे भाग १०.—महाद्वीप. बेट. द्वीपकल्प. संयोगी-भूमि. भूशिर. पर्वत. खोरे. मैदान. किनारा. बंदर. १. पृथ्वीवर जमिनीचा जो मोठा भाग तें महाद्वीप. २. चोहोंकडून पाण्यानें वेष्टित जी जमीन तें बेट. ३. तीन बाजूंनीं पाण्यानें वेष्टित जी जमीन तें द्वीपकल्प. ४. भूमीच्या दोन प्रदेशांस जोडणारी जी अरुंद जमीन ती संयोगीभूमि. ५. जें जमिनीचें टोंक समुद्रांत लांब गेलें असतें तें भूशिर. ६. जमिनीवर जे मोठे उंचवटे असतात ते डोंगर. तेच फार मोठे व लांब ते पर्वत. ७. पर्वत किंवा डोंगर यांच्या मधील खोल प्रदेश तें खोरे. ८. सपाट जमिनीचा जो मोठा प्रदेश तें मैदान. तेच उंच असल्यास पठार. ९. समुद्राच्या कडेची जी जमीन तो किनारा. १०. ज्या शहरी जलमार्गांनीं व्यापार चालतो तें बंदर. पाण्याचा भाग १०.—महासागर. समुद्र. सामुद्रधुनी. अखात. उपसागर. खाडी. सरोवर. नदी. कालवा व संगम. १. पृथ्वीवर फार मोठा पसरलेला जो उदकाचा संचय तो महासागर. २. महासागराचा जो भाग तो समुद्र. (सागर) ३. दोन समुद्रांस जोडणारा जो पाण्याचा भाग ती सामुद्रधुनी. (संयोगीजल). ४. भूमीवर फार लांब गेलेला जो सागराचा फांटा तें अखान. ५. ज्या अखाताचें मुख रुंद असतें तो उपसागर. ६. नदीच्या मुखांतून समुद्राचें पाणी जेथपर्यंत वर जातें ती खाडी. ७. चोहोंकडून भूमीनें वेष्टित जो उदकाचा प्रदेश तें सरोवर. ८. पर्वत डोंगर किंवा सरोवर ह्यांपासून निघणारा जो उदकप्रवाह ती नदी. मोठे असतील ते नद्. ९. सरोवराचा किंवा नदीचा फांटा फोडून जो लांब नेलेला असतो तो कालवा. १०. दोन

नद्या जेथें एकत्र होतात तो संगम. नदी जेथून निघते तो तिचा उगम. जेथें (समुद्रास) मिळते तें तिचें मुख. फार उंचावरून खाली पडणारा जो पाण्याचा लोट तो धबधबा. समुद्राचें पाणी जेव्हां वाढतें ती भरती. तें जेव्हां कमी होतें ती ओहोटी.

दिशा.

पूर्व, पश्चिम, दक्षिण व उत्तर अशा मुख्य दिशा चार. ज्या दिशेस सूर्य उगवतो ती पूर्व. जिकडे सूर्य मावळतो ती पश्चिम. पूर्वेस तोंड करून उभें राहिलें असतां उजव्या बाजूची ती दक्षिण. व डाव्या बाजूची ती उत्तर. दक्षिण व पूर्व ह्यांच्या मध्ये आग्नेयी. दिशा. दक्षिण व पश्चिम ह्यांच्या मध्ये नैर्ऋत्य दिशा. उत्तर व पूर्व ह्यांच्या मध्ये ईशानी दिशा. उत्तर व पश्चिम ह्यांच्या मध्ये वायव्य दिशा. अशा चार उपदिशा. नकाशा पहातेवेळीं त्याची वरची बाजू ती उत्तर, खालची बाजू ती दक्षिण, उजवीकडची ती पूर्व, डावीकडची ती पश्चिम.

मराठी पहिल्या पुस्तकांतील कठिण शब्दार्थ आणि कवितान्वयार्थ.

कर-ह्मणजे-हात, हस्त.
घर-गृह, राहण्याची जागा.
मठ-आश्रम; संन्यासी, गो-
सावी इत्यादिकांचे घर.
रथ-सुंदर गाडी.
ईट-वीट.
ईद-मुसलमानांचा एक मण.
उर-हृदय, छाती.
ऊठ-उभा रहा.
गप-खोटी गोष्ट, थाप, बात.
खप-विक्री, श्रम कर.
पर-श्रेष्ठ, दुसरा, पंथ, शत्रु.
रग-कळ, ऐट; मस्ती.
एक-श्रवण कर.
चल-निघ, चालू लाग.
कस-कमोटी, मन्व.
नख-नखुर.
जग-सृष्टि, पृथ्वी.
मग-नंतर, कांहीं वेळाने.
तप-देवाच्या भेटीकरितां जें
कर्म करणें तें, तपश्चर्या,
वाग वर्षाचा काळ.

वड-वट, एकप्रकारचें झाड.
पड-ओसाड, वहिवाट नस-
लेले स्थल.
पळ-धांव, ६० विपळे.
वळ-एकप्रकारचा रोग, फीर.
कट-तोटा, मिलाफ, एकी.
कड } पातळ पदार्थ शिज-
तांना येतात ते. [रे.
कट } भाताची उकळी वगै-
पट-बळ, वाढविणें, सो-
कट्या, बुद्धिबळे वगैरे
वेळण्याकरितां तयार
करितात तो.
तट-नदीचें तीर, मोठी भिन,
पक्ष, कट.
नट-सोंग घेणारा, वेषधारी.
नथ-स्त्रियांच्या नाकांत घा-
लण्याचा एक दागिना.
धर-पकड, पर्वत.
मर-एकीकडे हो, बरोबरी,
योग्यता, तुलना, ज्या

दोन्यांत मोल्यें वगैरे	दग-पोकळ मेव, अभ्र.
ओंविलेलीं असतात तो.	गड-दुर्ग, किल्ला.
मर-प्राण सोड.	जड-मंदबुद्धि, वजनदार.
वर-नवरा, श्रेष्ठ. आशीर्वाद.	घण-हातोडा, दाट.
मन-मानस. चित्त, ध्यान.	बळ-अवमान, सामर्थ्य, सैन्य.
बन-दाट झाडी. वन, रान,	तळ-भांड्याचें वगैरे बुड.
अरण्य.	शेवट, फौजेची आवणी.
धन-पैका. वित्त. संपत्ति.	मुक्काम. ती.
तन-तनु. काया, शरीर.	फळ-सिद्धि, झाल्या येतात
कण-भाग, परिमाणु.	दब-एट, चाल, शैली.
मण-आनंदाचा दिवस.	चव-मात्याचें वजन, रुति.
मण-एकप्रकारचें वजन व	भय-भीति, धास्ती.
माप.	जय-यश, जिकणें.
रण-संग्राम, लढाई, युद्ध.	आग-अग्नि, विस्मव.
रड-रुदन कर, ओरड.	ओघ-कल, प्रवाह.
वट नयार कर. समुद्राय.	औत-शेतकीचें हत्यार.
बुवका. [बव.	आड-विहीर, मार्गें.
बव पहा. अवलोकन कर.	आळ-आंगण, कुभांड.
वक-एकप्रकारचा पक्षी,	ओम-ओमाड. भयाण.
वगळा.	कपट-कृत्रिम, युक्ति.
वट-नड. दगड फाडण्या-	वरट-गोणपट.
च्या सुतळीला पोलादी	गवन-तृण. गुगुचें खाणें.
तुकटा असतो तो.	ववक-वाट. चालणारा पक्षी.
बट-बोळा. वीर.	बदक-एकप्रकारचा भूमीवर
ग्म-गोडी. उंस. आंबा व-	ममक-लहान माशी. चिल्ल
गेंगेपासून निघतो तो.	वगैरे.

ठणक-कळ, दुखड.
 नगर-पूर, पट्टण, शहर.
 नजर-दृष्टि, देखरेख.
 गहर-ज्या ठिकाणी मोठा
 व्यापार चालतो ते.
 शरम-लज्जा, लाज, अवृ.
 दगड-पाषाण, शिला, मूर्व.
 जन्म-वाय, क्षत, खोंक.
 फणम-पनम, एकप्रकारचे
 मोठे फळझाड. [माव.
 कळप टोळी. समुदाय, ज-
 रकम-जिन्नम, संख्या.
 कळम-लेखणी, कापणे, आ-
 डाचे कळम.
 ओळख-परिचय. [दवा.
 ओषध-ओषध. ओषध,
 धनगर-मंड्या व गे गे गवून
 निवाह करणारा. [बला.
 गडबड-वाई. धांदल. गल-
 बळकट-दांडगा. मनवत.
 लवकर-त्वरित, मत्वर, ज-
 लद.
 गाय-गा. धेनु.
 पाटी-टोपली, लिहिण्याक-
 रितां लांकडाची किंवा
 दगडाची कागतात ती.

शेळी-अजा, बकरी.
 टोपी-डोकीचे हलके आ-
 च्छादन.
 पोथी-ग्रंथ.
 बोडा-हरि, अश्व.
 गोटा-वाटोळा दगड, नार-
 लांतील मोक.
 रेडा-हेला, टोणगा.
 चाक-चक्र. [त.चवथा अंक.
 चार-चेष्टा, ओले कोवळे गव-
 मामा-मानुल, आईचा भाऊ.
 गाळ-कचरा, गदळ, केर.
 वाम-वर्म. स्वद.
 ताप-ज्वर, उष्णता.
 गाडी-रथ.
 हात-हस्त, कर, पाणी.
 पाय-पद, पाद, चरण.
 वाट-अंगुली, आंगुळ.
 नाक-नामिक, घ्राण.
 आज्ञा-वाप अथवा आई
 यांचा वाप.
 आज्ञी-आज्ञाची वायको.
 मामा-मामाची वायको.
 चोर-नकळत वस्तु नेणारा.
 पोर-मुल, मुलगा.
 पोर-माठा, श्रेष्ठ, वर.

मोर-मयूर, एकप्रकारचा पक्षी.

वाडा-इमारत, मोठे घर, बंगला.

किडा-कीटक.

पीडा-त्रास, यातना, दुःख.

डोळा-नेत्र, नयन, चक्षु.

विळा-कोयता.

पोट-उदर, जठर.

पाठ-पृष्ठभाग, धडा.

गाल-गह्व.

गळा-गळ, कंठ.

जीभ-जिव्हा, रसना.

मान-मोठेपणा, गर्व, गळ्याच्या मागचा भाग.

डोकें-मस्तक.

पाणी-उदक, हात. [पाती.

पोळी-गव्हांची भाकर, च-

भात-तांदूळ शिजवून करितात तो.

लोणी-नवनीत.

लाडू-एकप्रकारचे पक्वान्न.

तूप-लोणी कढवून करितात ते.

दूध-पय, दुग्ध. [ते.

ताक-तक्र. दद्याचे करितात.

भाजी-शाखा, शाक.

पाला-आडाची पाने.

मेवा-मिठाई, मागवेचे पदार्थ, उत्तम फळे.

आड-वृक्ष, तरु, द्रुम, माफ कर.

फूल-सुमन, पुष्प, सुम.

माल-त्वचा, वर्ण.

मूळ-पाळ. प्रथम बोलावणें.

पान-पृष्ठ.

टाळी-शाखा, फांदी, खांदी.

शिडी-लहान दादर, निमण.

दोरी-रज्जु, रशी.

मौज-मजा, गमत.

फौज-सेना, लष्कर, सैन्य, दळ, बळ, कटक.

खळ-क्रीडा.

पेटी-संदुक.

रेती-वाळू.

भाऊ-बंधु, बांधव, सहोदर.

अळू-एकप्रकारचे फळ व भाजी.

दार-द्वार, दरवाजा, कवाड, झडप.

माठ-लवण, समुद्राचे पाणी गुकवून करितात ते.

हिरवा-एकप्रकारचा कच्चा
रंग.

[रंग.

पिवळा-पीत, हळदीसारखा
पिकत्या अलगत्या, पक्क
झाला.

बहीण-स्वमा, भगिनी.

चुलता काका, पितृव्य, बा-
पाचा भाऊ. [वायको.

चुलती काकी, चुलत्याची
मावशी-आईची बहीण.

मेहुणा-बहिणीचा नवरा अ-
थवा वायकोचा भाऊ.

बोकड-चकरा.

गाढव-गर्दभ, मर.

कावळा-काक, वायम.

पारवा-एकप्रकारचा पक्षी.

गिधाड-गृध्र. हान पक्षी.

चिमणी-एकप्रकारचा ल-

वाईट-खराब, चांगल्या नव्हे
तो. [हान.

गरीब दरिद्री, दीन, द्रव्य-

मालम-मंभाविन. मभ्य.

चांगला.

लवाड-लुच्चा, हुशार, खोटा.

शेजार-जवळची बस्ती.

तुकडा-भाग, हिस्सा.

मुलगा-पुत्र, सुत, लेंक.

मुलगी-सुता, कन्या, बधू.

विहीर-आड, कूप.

ओसरी-ओटी, पडवी.

गिडकी-बारी.

कवाड-ताटी, द्वार, दरवाजा.

उगळ-उगळी, वाईन.

मोती-मौक्तिक, मुक्त.

जांब काजूच्या झाडाचें फळ.

तांद-वदन, आनन, मुग्न.

दांत-इंत, द्विन.

ओंठ-ओष्ठ.

दही दधि. [डेंग.

देंठ-फुल व फळ याचें मूळ,

आंबा-आम्रवृक्ष, आम्रफळ.

खांब-स्तंभ, आधारभूत

लांकूड.

लांब-दूर. [वेप.

मोंग-गमतीकरितां घेतलेला

दोंग-कपट.

कोंव-मोंड, अंकुर.

तांबडा-आरक्त, लाल.

पांढरा-श्वेत, मेफेत, शुभ्र.

मांवळा-काळसर, श्याम,

निळा.

कोंवळा-कोमळ, नाजुक.

चांगला-उत्तम, बरा.
 जोधळा-ज्वारी, यावानल.
 गोंधळ-धावडिंधिंगा, घोंटाळी.
 पांगळा-पंगु, पाय नाहीत तो.
 कोंबट थोडे तापविलेले.
 जांभळा-एकप्रकारचा रंग.
 पाखरुं-लहान पक्षी.
 वासरुं-गाईचे वत्स.
 कोंकरुं-मेंढराचे पोर.
 कृपा-ममता, माया, दया.
 गृह-घर, सदन, अगार.
 तृपा-तहान, शोप.
 दृष्टि-नजर.
 नृप-राजा, भूपाल, भूपति.
 पृष्ठ-पत्र, पाठ.
 वृष्टि-पर्जन्य, वर्षाव.
 बृहत्-मोठा, अफाट.
 मृत-मयत, मेलेल्या.
 सृष्टि-विश्व, जग.
 हृदय-अंतःकरण, काळीज.
 अंग-काया, तनु, शरीर.
 सुंदर-उत्तम, चांगले, सुरेख.
 उंट-उष्ट्र, एक जनावर. [ती.
 मुंठ-आले सुकवून करितात
 पिगळा-एकप्रकारचा पक्षी.
 इंगळा-निग्वारा.

प्रातःकाल-प्रभातकाल, स-
 काळ.
 इतःपर-आजपासून, याउ-
 पर, यापुढे.
 कःपदार्थ-काय पदार्थ ! [पण.
 अकल-हुशारी, बुद्धि, शहाण-
 शक्त-ममर्थ.
 वाक्य-शब्दांची जुळणी.
 चक्र-चाक.
 पक्क-पिकलेले, तयार.
 मग्न-स्नेह, दोस्ती, मैत्री.
 नग्न-नागवा, वस्त्ररहित.
 योग्य-उचित, लायक.
 उग्र-भयंकर.
 ग्लानि-तलमली, दाह.
 विघ्न-संकट, अडथळा.
 उच्च-उंच.
 स्वच्छ-चांगले, निर्मल.
 मज्जा-मगज, गीर, मेंदु.
 राज्य-राष्ट्र, अधिकार.
 हट्ट-दुराग्रह, हेका.
 जाड्य-जडपणा, मंदबुद्धि.
 अरण्य-रान, वन, जंगल.
 पित्त-शरीरांतील तीन दोषां-
 पैकीं एक. [त्यादि.
 रत्न-मोती, हिरा, पाच इ-

तत्पर—तल्लीन.

आत्मा—जीव, प्राण.

मात्म्य—सजीवत्व.

मत्य—मरें.

चित्र—तमबीर.

शुद्ध—स्वच्छ, निर्मल, पवित्र.

उद्भव—जन्म, उत्पत्ति.

पद्म—अंबुज, कमल.

विद्या—विद्वत्ता, ज्ञान.

निद्रा—नीज, ओष, [स्वि, दावा.

द्वेष—वांकडेपणा, वैर, वैमन-

अन्न—खाण्याचे पदार्थ, खाद्य.

अन्य—निगळा, इतर, दुसरा.

पुन्हा—पुनरपि, फिरून.

तप्त—तापलेले.

स्वप्न—प्राण्याच्या चार अव-

स्थांपैकी एक अवस्था.

प्याला—जांच, प्राशन केले.

प्रथम—आरंभ, पहिले.

शब्द—आवाज, ध्वनि.

ब्राह्मण—विप्र, भूदेव.

शुभ्र—पांढरा, संकेत.

सभ्य—कुलीन, संभावित.

ग्राम्य—गांववळ, गांवासंबंधी.

नम्र—लान, गरीब. [लिळा

म्यान—मुकलेल्या, कामेज-

तर्क—कल्पना, विचार, अट-
कळ.

स्वर्ग—देवलोक.

मर्ष—माप, नाग, चक्षुःश्रवा.

आर्य—श्रेष्ठ, मोठे.

मुन्या—एकाप्रकारचीं हत्यारें.

अल्प—म्यल्प, थोडे, किंचित्.

जिल्हा—इत्याख्याचा भाग.

व्यय—खर्च, जाणें.

तीव्र—कठिण, तीक्ष्ण, उग्र.

प्रश्न—विचारणें, पुमणें.

तेव्हां—त्या काळीं, त्या वेळीं

अवश्य—जरूर, अगत्य, फार

गरज.

आश्रय—आमरा, आधार.

श्लोक—कवितेचा अथवा प-

द्यरचनेचा एक प्रकार.

निश्चय—संकेत, ठराव, बेत.

पुष्कळ—वहुत, अतिशय,

फार. [वाईट.

नष्ट—नाहीमें झालेले, दुष्ट,

उष्ण—कढत, गरम, ऊन.

पुष्प—फूल, सुमन, सुम.

उष्मा—गरमी, उकाडा, उ-

न्हाळा.

तस्कर—चोर.

मुस्त-थंड, मंद, आळशी.

स्वस्थ-शान्त, स्थिर. साव-
काश.

स्नान-आंघोळ. मज्जन.

स्पष्ट-खुले, उघडें, साफ.

भस्म-रक्षा, राख.

ग्राव-गळणें, पाडरणें.

शस्त्र-हत्यार

हेस्व-लघु, आंखूड.

नीक्षण-कठीण, तिगवट.

लक्ष्मी-संपत्ति, विष्णूची स्त्री.

लक्ष्य-मन. चित्त, ध्यान.

धडा १ ला.

धडा-पाठ, दहा शेराचें व-
जन.

बाप-जनक, पिता, तात.

आई-जननी, अंबा, माता.

मूल-वत्स, लेंकरें, पोर.

केळें-एकप्रकारचें फल.

कुत्रा-श्वान. पिशुन. ग्राममिह.

लेखणी-लेखनिका, कलम.

धडा २ रा.

भेटली-गांठ पडली.

परकर-वागरा.

अंगरखा-अंगांत घालण्याचें
वस्त्र, अंगत्राण.

द्वाड-हट्टी, वाईट, खोडकर.

उगाच-कारणावांचून, रि-
कामा.

भोंकतो-ओरडतो, भुंकतो.

हट्टी-हेकेखोर, द्वाड.

तांड-मुख, आनन, वदन.

स्वच्छ-निर्मल. [झाले.

भिजले-ओले झाले, आर्द्र

लहान-लघु.

वाडा-बंगला, मोठी हवेली.

मोठा-थोर, श्रेष्ठ.

धडा ३ रा.

चांगले-सुंदर, सुरेख, नामी.

गोड-मधुर.

झाड-वृक्ष, दुम, नग.

उंच-उच्च, वर गेलेला.

रडकें-रडणारें, रडवें.

चांगला-बरा, पुष्कळ, फार.

पाऊस-पर्जन्य, उदकवृष्टि.

पीक-उत्पन्न.

धडा ४ था.

थोडें-कमी.

हात-कर, पाणि.

लांब-आखूड नव्हे तो, दूर.

खांदी-डहाळी, फांदी.

फार-अतिशय, पुष्कळ.

बारीक—लहान, सूक्ष्म.

भित—भित्त, तट, चुना,
विद्या अगर मानी, दगड
यांची करितात ती.

वाटोळे—वर्तुळ, गोल.

रुंद—पसरट.

ठेंगणी—नीच, आंखूड.

पिकला—पक्क झाला, तयार
झाला. [लेला.

भुकेला—क्षुधित, भूक लाग-
दिमतो—दृष्टीम पडतो. वा-
टतो.

ऊम—इक्षुदंड, ज्याच्या र-
मापासून गुळ, माखर
वगैरे होतं तो.

कांडी—तुकडें.

पुष्कळ—विपुल.

पडा ७ वा.

मकाळी—प्रातःकाळी.

फुलें—पुष्पें.

आणिते—घेऊन येते.

वाग—आगम, वर्गाचा.

दिमतात—नजरेम पडतात.

शेत—क्षेत्र, मळा, धान्य उ-

त्पन्न करितात ती जमीन.

वाजरी—एकप्रकारचें धान्य.

पिकतें—उत्पन्न होतें.

धुवायास—साफ करावयास.

मार्तीचें मृत्तिकेचें, चिखलाचें.

चित्र—तसवीर.

वारा—वायु, पवन, वात.

पाऊस—पर्जन्य.

दूध—दुग्ध.

दिवस—सूर्य, दिन.

वर आला—उंच आला.

पहा—बघा, अवलोकन करा.

चांद—चंद्र, शशि, मुधाकर.

उगवला—उदयाम आला.

विहीर—आड, बाव.

मार्गें—मार्गट.

तळें—सरोवर, कासार, तडाग.

पडा ६ वा.

टुकडें—येथें.

पाट—त्यांकडाचा बसावयाक-

रितां करितात तो.

लोटा—एकप्रकारचें भांडें.

कोठें—कोणत्या ठिकाणीं.

पाणी—उदक, जल, नीर.

आई—माता, जननी. [र्थ.

खाऊ—खाण्याचा गोड पदा-

भूक—क्षुधा.

काका—चूलना.

टोपली-पांटी.

अंजीर-खाण्याचें फल अ-
सून तें उंबराच्या फला-
सारखें असतें. [णारा.
वुरुड-टोपल्या वगैरे विण-
चौरंग-चार पायांची लां-
कडाची वगैरे बैठक.

खूर-पाय. [ला.

नीट-दुरुस्त, बरोबर, चांग-
काम-उद्योग, धंदा, काज.

मुतार-लांकुडकाम करणारा.

शिवाय-वांचून, खेरीज.

घुका-लहान पिळें.

बसवील-जडवील. [रितां.

खेळायाम-मौज करण्याक-

खेळणीं-खेळण्याच्या वस्तु.

धडा ७ वा.

बोरें-एकप्रकारचीं लहान
खाण्याचीं फळे.

पाहिलीं-बघितलीं, देखिलीं,
अवलोकिलीं.

खणाला-बोलाला.

भांडें-भाजन.

परंतु-पण.

लहान-अरुंद, बारीक.

निघेना-येईना, सुट्टेना.

जवळ-नजीक, समीप, सन्निध.

एकदम-एकाच वेळीं. [तीं.

थोडीं-कमी, पुष्कळ नव्हत

इतकीं पुरत-हीं बस आहेत.

पदार्थ-वस्तु, जिन्नस.

व्यावयास पाहतो-घेण्यास

इच्छितो.

मुळींच-अगदींच.

मिळत नाहीं-लाभत नाहीं,

प्राप्त होत नाहीं.

थोडा-कमी.

सहज-अनायास, श्रमावांचून.

मिळतो-प्राप्त होतो, लाभतो.

धडा ८ वा.

वेडूक-मंडूक, एकजातीचा

पाण्यांत व जमिनीवर

रहाणारा प्राणी. [चलेली.

कल्पित-कल्पनेनें, तर्कानें र-

कांहीं-कित्येक.

कांठी-कडेवर. तारां.

मौजेनें-हौशीनें, गमतीनें.

दगड-धोंडे, पाषाण.

फेंकूं लागले-टाकूं लागले.

लागले-त्यांच्या आंगावर

पडले, बसले.

दुःख-इजा, त्राम.

जीव-प्राण.

शाहाणा-मुज, विचारी.

गड्यांनो-मावत्यांनो, मि-
त्रांनो.

खरे-सत्य.

काम-कार्य, उद्योग.

उपद्रव-इजा, दुःख, त्राम.

पूर्वी-अगोदर, पहिल्याने.

विचार-मनन.

धडा ९ वा.

भावंडे-बहीणभाऊ.

मोटा-थोर, वर्डील, श्रेष्ठ.

आळशी-मुन्न, मंद, थंड.

शाळा-विद्या शिक्षण्याची
जागा. [ळीं.]

वेळच्या वेळेस-नेमळेच्या वे-

पेवोजी-गुरु, शिक्षक.

विचारिले-पुशिले, प्रश्न केला.

काल-गेल्या दिवशी.

ताप-ज्वर.

संध्याकाळीं-मायंकाळीं.

लबाड-खोटे बोलणारा, लुच्चा.

आवडत नाही-पसंत नाही.

वाईट वाटले-दुःख आले.

ज्ञानपायून-ह्या वेळेपायून.

यापुढे.

कधी-कव्हांही.

खोटे-असत्य, मिथ्य.

बोलणार नाही-सांगणार
नाहीं. [टप्पु.]

उनाड-भटकणारी, उडाण-
निमित्त मिप, कारण, सबब.

राग-क्रोध, रोष.

धडा १० वा.

वेडा-मूर्ख, बुद्धिहीन.

पंथी-विद्येचे पुस्तक.

जपून-व्यवस्थित, काळजीने
मळविता-स्वराच करितो.

शाहाणा-चांगला, बुद्धिमान
फाडीत-तुकडे करीत.

शार्डे-कागदावर लिहण्या-
करितां केलेल्या पातळ
पदार्थ.

पाडीत नाही मोडीत नाही.

टवाळकी-चिटवळपणा, अ-
सम्यक्पणा.

भाडत-कंजा करीत.

खोड्या-टक्कळ्या, कळी.

सर्व समळे, सकल. [स्नेह.

प्रीति-दया, माया, समता,

क्षण-यामाठी, याकरितां.

धडा ११ वा.

चांगल्या-शहाणा, उत्तम.

लवकर-त्वरित, जलद.

रडता-रुदन करितो.

आज्ञेत-हुकुमांत, धाकांत.

धडा-पाठ करण्याकरितां

नेमून दिलेल्या अभ्यास.

खरे-सत्य. [पाठ.

शेजारी-जवळ राहणारे.

शिव्या-अपशब्द, गाळी.

वस्त-पदार्थ, जिवस.

चोरून-नकळत, लपवून.

काम-कार्य, उद्योग.

धडा १२ वा.

धाकटी-लहान, अनुजा.

शहाणी मुझ, समजुतदार.

नित्य-प्रत्यही, रोज. नेहमीं.

शालेंत विद्यालयांत.

चांगल्या-उत्तम.

शिके-तयार करी, पाठ करी.

शावामकी-वर्षास, मोठेपणा.

दांडगार्द-मस्ती. [डोव.

लागलेंच त्याच वेळीं, ताच-

भावाने-बंधूनें.

बाहुली-लांकडाचें अथवा

मातीचें चित्र.

बोलणें-संभाषण.

शावास-धन्य, वाहवा.

द्वाड-वाईट, खोडकर, दुष्ट.

दुसऱ्याची-पराची, अन्या-

ची, परक्याची.

एकादी-कोणतीही.

नकळतां-न समजूं देतां.

वाईट वाटतें-दुःख होतें.

धडा १३ वा.

कुळुंगें-कुठ्याची एक लहान

जात.

जात-भेद, प्रकार.

रंग-वर्ण.

पांढरा-मफेत.

वांडा-पांढरा आणि काळा.

स्वभावाने-वृत्तीनें.

गरीब-नम्र, मालूम. [दार.

सुरेख-नामी, सुंदर, शान-

हंशी-शोकी, गमती, चैनी.

मौजेनें-आनंदानें, गमतीनें.

वाळगितात-पाळतात. [में.

धन्याबरोबर-मालकाममाग-

संतोष-आनंद, हर्ष, तोष. [म.

फिरावयास-महल करावया-

लाडक्या-प्रीतीच्या, आव-

डल्या.

लाड-लडिवाळ, प्रीतीची
वागणूक.

वागतें-वर्तन करितें.

धडा १४ वा.

शाहाणपण-बुद्धि, चानुर्य.

उपयोगी-उपयुक्त, कामाचे.

मारितें-प्राण घेतें.

उन्दीर-मूपक, आखु.

दाणे-धान्य.

चिरगुटे-वस्त्रेपात्रें.

उपद्रव-चाम, इजा, दुःख.

बंदोबस्त-व्यवस्था.

गोष्ट-कथा.

गृहस्थ-कुलीन मनुष्य.

चाल-रीत, वहिवाट, शिरस्ता.

जवणाची-भोजनाची.

वेळ-ममय.

वांठ-वंटा. [माव.

मंडळी-मेळा, मनुष्यांचा ज-

ममत-एकत्र होत.

खोली-कोठडी.

टांगून-लेंवून, ओळकेंवून.

भलत्याच वेळीं-अकालीं.

माणसें-मनुष्यें.

दृष्टीम-नजरेम.

थडा १५ वा.

कोळसा-विझालेला निखारा.

काजळ-कज्जल, मस.

चुना-चुनखडे भाजून क-
रितात तो.

खडू-पांढरी माती, चाक.

कापूस-कार्पास, रू. [धातु.

रुपें-रौप्य, मौल्यवान् पांढरा

हळद-हरिद्रा, हळखुंडाची
पूड.

कुंकूं-कुंकुम, पिंजरेंत तेल व-

गेंगे घालून करितात तें.

रक्त-प्राण्याच्या शरीरांतील

तांबडा रसरूपी सत्व.

शेंदूर-एकप्रकारचा भगवा
रंग.

अळिता-लाग्वेचा लाल रंग.

कुसुंबा-एकप्रकारचा तांब-
डा रंग.

तांबें-तांबूस धातु.

पान-पण, पत्र.

पोपट-राघु, शुक, कीर.

पाच-एकप्रकारचें रत्न, एक
मुवामिक वनस्पति.

गुळी-नाळ.

आकाश-पोकळी, आभाळ.

आळवतां-जाणतां.

धडा १६ वा.

ओंप-निद्रा, नीज.

अंथरुण-विद्याना.

माजवर-मध्यगृह, वरांतील

मधली जागा. [वस्त्र.

पांघरुण-आंगावर घेण्याचे

पामोडी-जाड मुताचे एक

वस्त्र.

पांघरुन आंगावर घेऊन.

मकलाद-बनात, लोंकरीचे

वस्त्र.

जड-वजनदार. [वस्त्र.

रजई-रू भरलेले पांघरण्याचे

अंगवस्त्र-अंगावरचे धोतर.

उगाच-रिकामा.

कटकट-किरकीर.

धडा १७ वा.

सरकारी राजाने घेतलेल्या.

शिकत-अभ्यास करीत.

धुळाक्षर-उजळणी.

महिना-माम, तीस दिवस.

अजून-अद्यापि.

वरकड-दुसरे, इतर, बाकीचे.

मात्र-फक्त, केवळ.

मारे-मर्वा.

संपावयाम-पूर्ण व्हावयाम.

आठवडा-मान दिवस.

वर्ग-भाग, पक्ष.

बराच-पुष्कळ, फार.

झटून-मन लावून, आस्थेने.

शीक-अभ्यास कर.

वर-चांगला.

धडा १८ वा.

मोवनी-संगति, मित्र, गडी.

हाका-साद.

उशीर-वेळ.

पंतोजी-गुरु, शिक्षक.

वाटते-अनुमान होते. [ल.

मारीलदेखील-शिक्षाही करी-

पाठ-तयार, मुखोद्गत.

मार्गे-पाठी, पश्चात्.

लाज-लज्जा, शर्म.

चुकवीत-टाळीत.

शाबासकी-मोठेपणा, वाहवा.

मिळवितात-संपादितात.

हांसतात-मूर्ख हसतात.

आवडत नाही-प्रिय नाही.

धडा १९ वा.

जवळ-पार्श्व, सन्निय.

तिकडे-तेथे.

एव्हां-ह्या वेळीं. आतां.

गाईला-घेनूला.

पाणी-जल, नीर, तोय, उदक.

आंत्रोण-धान्य, कोंडा वगैरे
एके ठिकाणी शिजवि-
तात ते.

चार-खावयास घाल.

वामहं-वत्स.

धार काढ-दूध काढ.

लाथ मारील-पाय झाडील.

अगोदर-प्रथम, पहिल्यानें.

भाला दूध काढतांना लाथ
वगूं नये ह्मणून पाय
बांधितात तो, ओढी.

मड-आंचूल, थान.

राखून-दूध काढल्याशिवाय.

पोटमार-उपाममार. [पाल

गोवारी-गाई राखणारा, गो-
न्यावयास-घेऊन जाण्यास.

रानांत-जंगलांत, कुरणांत.

गोठा-गुरे बांधण्याची जागा.

आडून-लोडून, केर काढून.

माफ-म्वच्छ, निर्मल.

तापत-कढत.

जाळ-ज्वाला, विस्तर.

मंद-कर्मा, थोडा. [हेर सांडेल.

उतासनाईल-कढ येऊन बा-

साय-मलई, तापलेल्या दु-

धावर येते ती. [भांडें.

दुधाणें-दूध तापविण्याचें

चूळ-स्वयंपाक करण्याची
भट्टी.

खालीं उतर-जमिनीवर ठेव.

निवत-थंड होत.

विरजण-दही होण्याकरितां

दुधांत जें ताक घालणें तें.

धडा २० वा.

भरून-तोंडापर्यंत पाणी घा-
लून. [तु.

पितळ-कृतीची पिवळट धा-

मोन्याची-सुवर्णाची. [वरून.

कशावरून-कोणत्या कारणा-
अधिक-ज्यास्त.

डाग-कलंक, चट्टा, लांछन.

भांडें-पात्र, भाजन.

नुकतीच-इतक्यांत, आतांच.

वांगून-उजळून.

उद्यां-उदयिक.

धडा २१ वा.

पडछाया-प्रतिछाया, प्रति-
बिंब.

उतरून-ओलांडून.

पल्याकडे-पैलतारीं.

तांड उचडून-आ करून.

लोभाने-आशेने.

तां-लगेच.

धरावयाम-पकडावयाम.

तळीं-तळाशीं, बुडाशीं.

पुन्हा-फिरून.

मापडली-मिळाली.

तात्पर्य मारांश, हांशील.

देवाने-ईशाने.

संतोष-आनंद.

जवळ-आपल्यापाशीं.

धडा २२ वा.

धनगर-गुरें, मेंढरें राखून

पांढ भरणारा.

पांढ-मुलगा.

लांडगा-एक हिंसक पशु.

थेटने-मस्करीने. विनोदाने.

वेळोवेळीं-वारंवार.

ओरडत हांका मारीत.

कुळंबी-शेतकरी.

फमले-ठकले.

ममजले-उमजले.

लबाड-लुच्चा, थेटेखोर.

मनाम आणूं नये-ऐकूं नये.

खरी मानूं नये.

धाबळून-भिडून.

मावकाश-स्वस्थपणाने.

माल्ही-भक्षिणी.

मनुष्य-मानव. [झाला.

ममजला-कळला, अवगत

विश्राम-भरंवमा, खात्री.

संकटांत-विपत्तींत, दुःखांत.

गोष्ट-वर्तमान, हकीकत. [श्या.

खोटी-लटकी, अमत्य, मि-

कुमक-मदत, सहाय्य.

धडा २३ वा.

वानर-कपि.

राहतात-वस्ती करितात.

झाडांवर-वृक्षांवर.

उड्या-उड्डाण.

गांवांत-ग्रामांत, खंड्यांत.

खाण्याचा भक्षण करण्याचा.

उचलून नेतात-वेऊन जातात.

खोडी-चेष्टा, टवाळी.

पदार्थ-जिन्नस, वस्तु.

चेष्टा-चार, थट्टा, वांकुल्या.

तंटे-कज्जे, भांडणे.

ओरवडणें-ओरग्वडणें.

वेडावणें-वेड्यासारखी कृति

करून दाखविणें.

मेहनत-श्रम, कष्ट.

गरिबीने-लीनतेने, नम्रपणाने.

उपयोगी—कामीं.

कवितांतील शब्दार्थ

प्रार्थना—विनंति.

बाळ—अज्ञान मुलें, बाळकें.

सांभाळ—रक्षण, पोषण, पा-
कीजे—करावें. [लन.

सर्वकाल—नेहमीं, चिरकाल,
सदोदित, निरंतर.

दीनबंधु—गरिबांचा—रक्षण
करणारा, भाऊ.

बलहीन—अशक्त. [ल
ज्ञान-शहाणपण, बुद्धि, अक्क-
रक्षावें—संभाळावें, पालन
करावें. [करावें.

वाढवावें—लहानाचें मोठें
-कृपावंत—दयावंत, ममताळ.
ममता—माया, प्रीति.

अपार—अतिशय, अमर्याद.
निरंतर—नेहमीं, सदोदित.
थोर—पुष्कळ, अतिशय, म
नम्वी.

उपकार—आभार.

वदत—बोलत.

विनोदें—थट्टेन.

हांमत—हंमत हंमत.

मोडी—घांली.

नीज—झोंप, निद्रा.

न आली—न लागली.

गीत—गाणें.

प्रेम—प्रीति, प्रेमा. [टोपणारें.

अनिवार—अनावर, न आ-
दुखणें—इजा, आजार.

उपचार—ओपथी—उपाय, खा-
ण्यापिण्याची व्यवस्था.

कडेवर—कटीवर, कमरेवर.

फिग्वी—हिंडवी.

चित्तीं—अंतःकरणांत, मनांत.

लोभ—हेतु, ममता, माया.

बाळक—तान्हें मूल.

दुर्बल—अशक्त, बलहीन.

रक्षण—सांभाळ, पोषण.

फार—अतिशय, पुष्कळ. [तलें.

शिकविलें—पढविलें, सांगि-

वाढविलें—मोठें केलें.

भार—उपकार, आभार, ओझें.

स्मरण—आठवण.

दृढ—घट्ट.

वारंवार—पुनः, पुन्हा.

नित्य—नेहमीं, सदोदित.

साह्य—मदत.

अधिकार—कर्तव्य. [जोरानें.

बळें—सामर्थ्यानिं, शक्तीनें,

मग्वा-मित्र.

कृपावंत-कृपाळू, दयाळू.

वाचा-वाणी.

मालुंगी-एकजतीचा पर्सा.

मंजुळ-मधुर, गोड.

धूर्णी-यजमान, मालक.

वेगळाची-निराळाच.

पामरें-दीनानें, गरिबानें.

उत्तरें-भाषणें, जवाब.

परि-परंतु, पण.

विश्रंभर-जगाचें पोषण कर-

तुका-एक मोठा माधु.

कळा-कल्पना, शक्ति, युक्ति.

वागवी-चालवी.

पांगुळा-पाय नाहीत असा.

वीण-शिवाय, रहित, असे.

मुकें-बोलतां येत नाहीत

आंथळे-डोळे नाहीत असे.

पांगळे-पाय नाहीत असे.

थोटे-हात नाहीत असे.

माह्य-मदन.

मोटें-पुष्कळ.

हांमाल-थड्ठा कराल.

नोटे-नुकसान.

प्रातःकाळीं-सकाळीं.

थंडगार-गारगार.

वाग-वायु, पवन, वात.

झुळझुळ-मंदमंद, हळुहळु.

येतो-वाहतो.

हृशार-मावय, आनंदित, ता.

मुग्धशांति-आनंद व म्यस्थ-

जाव-सर्व प्राणी.

वनस्पति-झाडेझुडपें.

आधार-आश्रय.

मुग्धदाता आनंद देणारा.

उपकार-आभार.

कविता.

देवाची प्रार्थना.

अभंग.

देवा आम्हां वाळ । आमचा सांभाळ ॥

कीजे सर्वकाळ । दीनबंध ॥ १ ॥

अन्वय—दीनबंधू देवा, आम्ही वाळ; सर्वकाळ आमचा सांभाळ कीजे.

अर्थ—हे गरिबावर ममता करणाऱ्या देवा, [आम्हा सर्वांस उत्पन्न करणारा तूं आहोस ह्मणून] आम्ही [तुझी] लहान मुले आहोत; तूं निरंतर आमचे रक्षण करावे.

आहो बलहीन । नाही आम्हां ज्ञान ॥

आमचे पालन । कीजे देवा ॥ २ ॥

अन्वय—देवा, आम्ही बलहीन आहो. आम्हां ज्ञान नाही, आमचे पालन कीजे.

अर्थ—देवा, [सर्वांस ज्ञान व शक्ति देणारा तूंच आहोस, ह्मणून तुझ्याहून] आम्ही शक्तिहीन आहो. तसेंच आम्हांस शहाणपण नाही [ह्मणून] आमचे रक्षण [तूंच] करावे.

आम्हामी रक्षावे । आणि वाढवावे ॥

बुद्धिज्ञान द्यावे । कृपावता ॥ ३ ॥

अन्वय—कृपावंता, आम्हामी रक्षावे आणि वाढवावे, बुद्धिज्ञान द्यावे.

अर्थ—हे कृपाळू देवा, आम्हाम-संकटाचे वेळीं रक्षावे. मोठे करावे आणि अकल व शहाणपण हेही द्यावे.

आम्हा बाळांवर । ममता अपार ॥

देवा निरंतर । असा द्यावा ॥ ४ ॥

अन्वय—देवा, आत्मा वाळांवर निरंतर अपार म-
मता अर्मां द्यावी.

अर्थ—देवा, आत्मा मुळांवर तुझी नेहमीं अतिशय
दया अर्मावी.

आईचे उपकार.

पद.

[आपल्यावर आपल्या आईचे किती व कसे उपकार
आहेत हे ह्या पदांत मांगितले आहे.

थोर तुझे उपकार । आई थोर तुझे उपकार ॥ १ ॥

अन्वय—आई, तुझे उपकार थोर ! तुझे उपकार थोर !

अर्थ—आई, तुझे आभार मुळांवर फार फार झाले आहेत.

वदत विनोद हांसत मोडी । कोण दुधाची धार ॥ १ ॥

अन्वय—विनोद वदत, हांसत दुधाची धार कोण
मोडी !

अर्थ—आई, गमतीने पुष्कळप्रकारें बोलून हांसत हां-
सन माड्या तोंडांत दुधाची धार कोण बरे सोडीत असे !

[तूंच, छणून तुझे उपकार मोठे आहेत.]

नाज न आली तर गीत ह्मणे । प्रेम जिचें अनिवार ॥ २ ॥

अन्वय—नाज न आली तर गीत ह्मणे, जिचें प्रेम
अनिवार.

अर्थ—मला झोप लागली नाही ह्मणजे—पाळण्यांत.
घालून गोड गोड शब्दांनीं—गाणें ह्मणावें अशी जिची मज-
वर अतिशय ममता [अशी ती तूंच. छणून तुझे उपकार
मोठे आहेत.]

वेद दुखणे तेव्हां मजला । कोण करी उपचार ॥ ३ ॥

अन्वय—मजला दुखणें येई, तेव्हां उपचार कोण करी

अर्थ—जव्हां मी अजारी पडत असं तेव्हां मला औषधपाणी कोण देत असे? [तूंच, ह्मणून तुझे उपकार मोठे.]

होण कडेवर घेऊनि फिरवी । चिर्ती लोभ अपार ॥ ४ ॥

अन्वय—कडेवर घेऊनि कोण फिरवी? चिर्ती अपार लोभ.

अर्थ—मला कडेवर घेऊन कोण वरें हिडवीत असे? जिच्या मनांत मजविपर्यां अतिशय प्रेम असावें! [अशी तूंच ह्मणून तुझे उपकार मोठे.]

बालक दुर्बल होतो तेव्हां । रक्षण केलें फार ॥ ५ ॥

अन्वय—दुर्बल बालक होतो तेव्हां फार रक्षण केलें.

अर्थ—जेव्हां मी अगदीं निर्वल [व] कोमल मूल होतो तेव्हां तू फारच-चांगल्या प्रकारें रक्षण केलेंस [ह्मणून तुझे उपकार फारच मोठे आहेत.]

स्वांच शिकविले वाढविले स्वां । आहे मजवर भार ॥ ६ ॥

अन्वय—स्वांच शिकविले, स्वां वाढविले; मजवर भार आहे.

अर्थ—आई, तूंच मला सर्व शिकविले आणि तूंच-मला लहानाचें-मोठें केलेंस हे तुझे आभार मजवर फार मोठे आहेत.

स्मरण तुझ्या ह्या दृढमतेचे । होतें वारंवार ॥ ७ ॥

अन्वय—ह्या तुझ्या दृढमतेचें वारंवार स्मरण होतें.

अर्थ—वर मांगितल्याप्रमाणें-तुझ्या ह्या अतिशय मतेची पुनः पुन्हा आठवण होतें.

नित्य करावें साह्य तुला मी । हा माझा अधिकार ॥ ८ ॥

अन्वय—तुला मी नित्य साह्य करावें, हा माझा अधिकार.

अर्थ—आई, तुला मी नेहमीं—हरण्क प्रसंगीं—मदत करावी—असेंच माझे—तुझ्याशीं नाते आहे व—हेंच माझे कर्तव्य आहे.

देवाविषयीं.

अभंग.

आपणिया बळे । नाही बोलवत ॥

मला कृपावंत । वाचा वार्ता ॥ १ ॥

अर्थ—आपल्यां स्वतःच्या मामर्थ्याने आपणांम बोलतां येत नाही—तर जो सर्वांचा—मित्र आणि कृपाळू असा ईश्वर त्याच्याच कृपेने आह्मास ही वार्ता प्राप्त झाली आहे. [ह्याचद्दल उदाहरण.]

माथ्खा ते कैशी । बोले मंजुळ वार्ता ॥

बोलविता थणी । वेगळाची ॥ २ ॥

अन्वय—ते माळुंम्बी, मंजुळ वार्ता कैशी बोले ? बोलविता थणी वेगळाची.

अर्थ—ती माळुंम्बी कशी गोंडगोंडशी बोलते, पण तिला बोलण्यास शिकविणारा थनी दुमराच आहे.

काय म्यां पामरं । बोलावी उत्तरं ॥

परि त्या विश्वंभरं । बोलविले ॥ ३ ॥

अन्वय—म्यां पामरं काय उत्तरं बोलावीं ? परि त्या विश्वंभरं बोलविलें.

अर्थ—म्यां नीचाने—दुसऱ्याने केलेल्या प्रश्नाचे—जबाब

काय द्यावे (माझ्याने देववणार नाहीत) पण सर्व जगाचा सांभाळ करणारा जो ईश्वर तोच माझ्याकडून बोलवितो.

तुका ह्मणे त्याची । कोण जाणे कळा ॥

वागवी पांगुळा । पायांवीण ॥ ४ ॥

अन्वय—तुका ह्मणे. त्याची कळा कोण जाणे, पांगुळा पायांवीण वागवी.

अर्थ—तुकाराम ह्मणतो. त्या ईश्वराची युक्ति कोण जाणणार आहे !—कोणीही जाणणार नाही. अहो तां, ज्याला पाय नाहीत अशाच्याही पाहिजे तसा वागवितो.

सारांश—सर्वप्रकारे देवाचीच मदत आहे.

श्लोक.

मुके आंधळे पांगळे आणि थोटे ॥

अशा दुर्बळांच्या कंग साध्य मोठे ॥

जर त्यांस हांमाल होतील तोटे ॥

तुझ्यांच होतील तसे जाल कोटे ॥ १ ॥

अन्वय—मुके, आंधळे, पांगळे आणि थोटे अशा दुर्बळांच्या मोठे साध्य करा. जर त्यांस हांमाल [तरा] तोटे होतील. तसे तुझ्या होतील कोटे जाल !

अर्थ—ज्यांना बोलता येत नाही, दिमत नाही. चालता येत नाही, व ज्यांना हात नाहीत अशा- गरीबदुर्बलांस तुझी-मोठी मदत करा. -अशा अवयवहीनास जर हांमाल तर तुमचे मोठे तोटे होतील. आणि जर तुझ्या तसे काहीं अवयवांत कमी झाले तर मग तुझी कोटे जाल ? (ह्मणजे तुझ्या मदत लागल्यास कोण करणार.)

साक्या.

प्रातःकालीं थंड गारमा । वाग मुळमुळ येतो ॥

सर्वाला तो दृशार करितो । सुख शान्तीही देतो ॥ १ ॥

अर्थ—सकाळीं थंड व गार असा वारा हळुहळु वाहतो. तो सर्वाला तर्नरितपणा देऊन सुख व शान्तिही देतो.

जीव वनस्पति यांस निरंतर । तो आहे आधार ॥

मुखदाता जो देव दयाळू । त्याचा हा उपकार ॥ २ ॥

अन्वय—तो, जीववनस्पति यांस निरंतर आधार आहे. हा उपकार जो मुखदाता दयाळू देव त्याचा आहे.

अर्थ—तो वारा, सर्व जीवजंतु व झाडेंछुडपें यांस नेहमीं—त्यापासून टक्कवी येते—ह्मणून मोठा आश्रय आहे. हा सर्व उपकार जो मुख देणारा आणि दया करणारा देव त्याचा आहे.

मुलांची स्मरणवही.

(आईबापांनीं व गुरूजें जें शिकवावयाचें तें हींन आहे.)

किंमत ३ आणे. ट. स्व. १॥.

मराठी दुसऱ्या पुस्तकांतील कठिण शब्दार्थ, आणि कवितान्वयार्थ.

धडा १ ला.

उपदेश—बोध.
ऐक—श्रवण कर.
बऱ्याची—हिताची.
गोष्ट—कथा.
कधीं—केव्हां.
ग्वोटें—असत्य, मिथ्या.
लबाडी—लुच्चेगिरि.
लाभ—फायदा, हित, नफा.
देग्विल—मुद्धा, हि.
पाप—पातक, वाईट कृत्य.
दंड—शामन, पारिपत्य, शिक्षा.
देव—परमेश्वर.
कळला—समजला, उमगला.
जात्र—खरें ग्वोटें विचारणें,
हिशेव.
उजेडाम—उघडकीस, बाहेर.
अबरू—योग्यता, मान, दानत.
खरा—प्रमाणिक.
विश्रामाचा—भरंवशाचा.
आवडतो—प्रिय होतो.
दांडगा—मस्त, मगरूम.

द्वाड—हट्टी. [तेनें.
गरिबीनें—नम्रपणानें, शांत-
हुकुमांत—आज्ञेंत.
प्रीती—ममता, दया.
मर्यादा—मान, मोठेपणा.
राखणें—ठवणें.
सारखें—प्रमाणें. [लंकार.
भूषण—मोठेपणा देणारे अ-

धडा २ रा.

कुत्रा—श्वान.
मनुष्य—मानव.
डमला—चाबला.
ह्मातारी—वृद्ध बायको.
उपाय—यत्न, इलाज.
मांगितला—कळविला.
तुकडा—भाग, हिंसा.
वाय—जखम.
विप—गरळ, विष.
उतरेल—कमी होईल.
शहाणा—जाणता, सुज्ञ, ज्ञानी.
वाटेनें—मार्गानें, रस्त्यानें, पं-
थानें.

पुमलें-विचारिलें.

वायाळानें-जखर्मा मनुष्यानें
कच्चे-सविस्तर. [बातर्मा

वर्तमान-हकीकत, खबर,

धडा ३ रा.

अरब-अरबस्तानांतील म-
नुष्य.

चिन्नगुट-पांचरुण-वस्त्रपात्र.

मुंदर-मुग्ध, पसंत, नामी.

उमदा-तरुण, उमेदवार.

जवान.

मात्र-फक्त, केवळ.

जाणून-ममजून, मुद्दाम.

कव्ळ-मान्य.

आवडता-प्रिय.

खुर्षानें-संतोषानें, आनंदानें.

मोजून-गणून.

हातीं देतों-स्वाधीन करि-

तां, ताव्यांत देतों, ह-

वालीं करितों.

बांधिर्तील-बंधन करितील.

मारिर्तील-शासन करितील.

हाल-जाच, त्रास, दुःख.

खुश-संतोषी, आनंदी.

भुई-जमीन.

फेंकून-टाकून, ओंकून.

अटकन्-त्वरित, जलद, लव-
कर.

धडा ४ था.

खर-एका झाडाच्या चि-
कापासून तयार केलेल्या

पदार्थ.

माहित-अवगत, ठाऊक. [स.

किर्तीएकांम-कांहीं अमास्यां-

मुळींच-अगदीं, बिलकुल.

उग्याच-व्यर्थ, रिकाम्या.

कल्पना-युक्ति, तर्क.

वास्तविक-खरोखर, रास्त.

चीक-डीक.

मऊ-मृदु.

मळकट-मळीण, मळलेला.

वास-गंध.

अफू-अमलीपदार्थ.

पुशिलें-घांसिलें.

चिवट-चामट, चिकट.

एकाएकीं-सहसा, अकस्मात्.

तुटत-तुकडे पडत. [केला.

ताणिला-ओढिला, लांब

उपयोग-काम, कार्य.

धडा ५ वा.

माती-मृत्तिका. [तात.

उगवतात-वर येतात, रुज-

भिजली-आर्द्र झाली, ओली
झाली.

चिखल-रेवटा.

चिकणाई-चिकटपणा.

पाट-पाण्याचा लहानमा प्र-
वाह अडवून दुसरीकडे
नेलेला अमतो तो.

बांध-चिखल्याचा किंवा
चिखल व मार्ता यांचा
शेतांत करितात तो.

गारा-मार्ता व पाणी काल
वून करितात तो,
तोडून-कापून.

उन्हाने-उष्णतेनें.

गिलावा-चिखल्याचा किंवा
चुन्याचा जाड लेप.

घट्ट-कटीण, टणक.

कौले-मार्तीचीं भाजून करि-
तात तीं, नळे.

मडकीं-मार्तीचीं भांडीं.

वंगरे-इत्यादि.

मिसळलेलीं-मिश्रित, एके
ठिकाणीं झालेलीं.

खणून-खोदून, उकरून.

मळून-तुडवून. [सांचा.

विटाळें-विटा पाडण्याचा

वाळत्या-सुकत्या.

भट्टी-पदार्थ भाजण्याकरि
तां केलेली जागा.

लाल-तांबड्या.

पक्या-भाजलेल्या. [पूर्वीं.

अगोदर-आदि, पहिल्यानें,
कड्या-न भाजलेल्या.

रचनांना-बांधतांना.

पोटीं-मध्ये, आंत.

थर-रांग, लेप.

बळकट-मजबूत, जोरदार.

धडा ६ वा.

काच-भिग, वाळू आणि
गारगोटी वगैरेपासून क-
रितात ती.

गलास-कांचेचें भांडें.

हंड्या-कांचेचे टांगून लाव-
ण्याचे दिवे.

बांगड्या-बायकांचा सौभा-
ग्यदर्शकदागिना, कंकण.

ओतीव-रस करून ओतलेले.
गुळगुळीत-चोटीव.

स्वच्छ-निर्मळ.

हिंदुलोक-हिंदुस्थान देशां-
तीलमळचे रहिवासीजन.

पारा-एक पातळ व शुभ्र धातु आहे. [धातु.
कथील-बंग, एकप्रकारची
नुसती-फक्त, केवळ, मात्र.
दुमकर-ठिसूळ, लवकर मो-
डणारी.

जडला-सांधला.
नीट-दुरुस्त, पहिल्याप्रमाणें.
फिरून-पुन्हा, पुनरपि.

धडा ७ वा.

चालत-क्रामित.
बिकट-कठीण, अवघड.
लंगडा-ज्यास चालतां येत
नाहीं तो.

गांठ-पडली-भेट-झाली.
पार-पलीकडे.
उत्तर-जबाब.
गडी-सोबति, मित्र, चाकर.
संकटाने-दुःखाने, मेहनतीने.
खबरदार-बळकट, मजबूत.
कामी-उपयोगी.

पार-पडले-निभावून गेले.

धडा ८ वा.

समजूत-समजी,समाधान, स-
मजावणी. [मातीचें भांडें.
वरणी-कांचेचें किंवा चिनी

जंत-कृमि, प्राण्याच्या पोटांत
होणारे प्राणी.

विकार-बाधा, रोग, उपद्रव.
गडबडां-उपडी उताणें लो-
ळणें.

शेवटीं-अखेरीस, परिणामी.
बंद होईना-थांबेना, राहीना.
पुसूं-लागली-विचारूं-ला-
गली.

तात्पर्य-सारांश, हांशील.
शहाणी-समजूतदार, चतुर.
कार्य-काम.
सार्धात-मिळीत नेत.

धडा ९ वा.

जत्रा-यात्रा, देवाच्या उत्स-
वाकरितां जमलेली मंडळी.
सारखी-समान, बरोबर.
ठेंच लागून-अडखळून.
फुटलें-मोडलें.
वांधून-गुंडाळून.
जमा-गोळा. [णा.

ओशाळा-गवडू, लाजिरवा-

धडा १० वा.

रतीब-उकाडा.
हलवाई-मिठाईवाला. [दूध.
खोवा-आटवून घट्ट केलेलें

गोड-मिष्ट.

धडा ११ वां.

प्रांतांत-परगण्यांत.

स्वतंत्र-निराळें, वेगळें.

सरळ-समोर, उभीं.

कोंवळीं-कोमळ.

पाला-पानें, पत्रें.

जून-निबर.

बीं-बीज.

जुड्या-पेंड्या, जुडके.

खळगा-खांच, खाडा, डबरा.

पुरून-गाडून.

वाक-आंबाडीचे दोर.

दुप्काळ-दुर्भिक्ष.

गूट्टे-बोजे, ओझीं.

शोध-तपास. थांग, चौकशी.

धडा १२ वा.

ह्यातारा-वृद्ध, गन्तव्यम्क.

आपआपसांत-एकमेकांत.

भांडत-कज्जा, तंट करित.

धमकी-भीति. धाक, जग्व.

गोडीगुलाबीनें-भांडणाशि-

वाय, समजुतीनें.

फुकट-व्यर्थ, निरर्थक.

तोड-कल्पना. ममलत. युक्ति.

जुडी-लहान मोळी.

प्रत्येकास-एकेकास, व्यक्ती-
स.

जोर-बल, सामर्थ्य, शक्ति.

नेट-जोर, अवसान, आधार.

आसरा-आश्रय, आधार.

मोकळी-सोडून.

अवघ्या-सर्व, एकंदर.

क्षणांत-अगदींच थोड्या वे-
ळांत.

एकी-एकोपा, जूट.

मैत्री-स्नेह.

मुटला-नाहीसा आला.

भलतीएकादी-कोणीही.

धडा १३ वा.

गांवदेकर-गांवदळ, खेड्यांत
राहणारा.

थंडी-शीत, गारवडा, गारठा.

परसांत-घराच्या आसपास-
च्या जागेत.

वई-कुंपण.

व्याकुळ-व्यास, हैराण.

शेक-उबाग, धग, उप्पता.

हुशार-सावध. [डणें.

फूत्कार-जोराचा श्वास सो-

दाणादाण-पळापळ, धांदल.

आरडाआरड-हाकाहाक.

वाय-प्रहार, वाव.

दुष्टा-कृतघ्ना.

जीव-प्राण. [गिला.

वांचविला-जगविला, रा-

उपकार-चांगले करणे. [रणे.

फेडणे-परत करणे, उलट क-

मरण-मृत्यु.

योग्य-वगेवर, वाजवी, टीक.

अपराध-अन्याय.

नुमत्या-केवळ, फक्त.

अधिक-ज्यास्त, फार.

धडा १४ वा.

वाटसरू-फिरस्ता, प्रवासी,

पांथस्थ.

संगतीने-सोबतीने, मैत्रीने.

वटवी-पिशवी. [भली.

सांपडली-मिळाली, ला-

उभयतां-दोघे.

सोबती-स्नेही, संगती.

भाग-हिमा, वांटा.

कांहीसे-थोडेसे.

शिपाई-प्यादे.

गांठीत-पाटलाग करित.

आपण-उभयतां. [न्याचा.

सुखाचा-आनंदाचा च-

दुःखाचा-संकटाचा.

वांटेकरी-विभागी, भागी-

दारं, हिसेदार.

धडा १५ वा.

आकृति-आकार, चित्र.

रेघ-रेपा, रेखा.

वांकडी-वक्र.

कोन-कोण, कोपरा.

वर्तुळ-वाटोळें, गोल.

काठी-छडी.

वांक-वांकडेपणा.

थोडीशी-किंचित्, जरा.

तीर-शर, बाण. [न, कांवीट.

कमटा-तीर मारण्याचें साध-

रुमाल-फडका.

शिंपी-शिवणारा, दरजी.

कडे-कटक, बलय.

धडा १६ वा.

वेडे-मूर्ख, अविचारी.

मागे-पूर्वी. [कोवळें.

ताजें-हिरवें, नुकतेंच तोडलें,

दुखणाईत-आजारी.

निगा-व्यवस्था.

राखी-ठेवी.

डोंगर-जमिनीवरील उंचवटे.

थकलीं-श्रमलीं, भागलीं,

दमलीं.

बगलेंत-काखेंत.

कुरण-राखलेलें गवन.

रंजविणें-रमविणें, तोषविणें
खूष करणें.

पांवा-पावरी, मुरली, वेणु
गाणें-गायन, गीत. [भाळ
लाळनपालन-संरक्षण, मां
मेंढवाडा-मेंढरें ठेवण्याची

जागा.

कोंडून-अडकावून.

मपाट-मैदान.

अंधार-काळोख.

बंदकरी-लावून टाकी.

उजाडलें-सूर्यादय झाला.

उघडी-मोकळें करी.

धडा १७ वा.

रोजरोज-नेहमीं, दरदिवशीं.

रात्र-निशा, रजनी.

कारण-मतलब, सबब, हेतु.

जुलुम-जबरदस्ती, बळजोरी.

स्वचित-स्वरोखर, निःसंशय.

सवड-संधि, वेळ.

बेत-ठराव.

पळून जावें-चोरून निघावें.

मनास येईल-मर्जीम वाटेळ.

फिरावें-हिंडावें.

बरें वाटतें-चागलें आवडतें.

लहान्या-अज्ञाना, तान्ह्या.

पाळणारा-रक्षण करणारा,
राखणारा.

ऐकिलें-आज्ञा मानिली.

एकटे-एकाकी, दुसऱ्याशि-
वाय.

वात-नाश.

बरोबर-समागमें, सोबतीनें.

लपून-छपून, दडून. [चीं.

वरकड-इतर, दुसरीं, बाकी-

नाचत-आनंदानें उड्या मा-
रीत.

शिरलें-निघालें, गेलें,

भयंकर भीति देणारे, क्रूर.

अकस्मात्-एकाएकीं.

दरी-गुहा, पर्वत किंवा डोंगर
यांतील पोकळ जागा.

गाळण झाली-धैर्य गेलें; म-
चलें.

स्वच्छंदपणा-स्वतंत्रता.

पस्ताव-पश्चात्ताप, मागून
दुःख होणें.

चितेंत-दुःखांत, काळजींत.

तोंच-इतक्यांत, लगेच.

पिलांस-पोरांस.

भल्या-चांगल्या.

मानिलें-ऐकिलें. [वडील.

वाडवडील-पूर्वज, आपलीं

प्राप्त होईल-लाभेल, मिळेल.

धडा १८ वा.

रूप-स्वरूप, चेहेरा.

साधारण-मध्यम.

हिणवणें-उणेपणा काढणें,

लाजिरवाणें. [कुरकुर.

गाऱ्हाणें-रडगाणें, कागाळी,

समाधान-मुक्त, शांति.

दुर्गुण-अवगुण, वाईट वाग-

णूक.

मळ-कलंक, डाग-

उणें-न्यून, कर्मा.

गुण-वर्तणूक, वर्तन.

पुरतें-पूर्ण.

धडा १९ वा.

शेतकरी-शेतीचा उद्योग क-

रणारा.

पाव-चतुर्थांश, चवथा हिमा.

माधारा-परत.

पालथा-उपडा.

भरलीं-वरचटलीं.

मनांत भरून आलें-खात्री

आली. खचीत वाटलें.

राग-संताप, क्रोध.

धक्का-इजा, दुःख.

राखिलें-रक्षिलें, वांचविलें.

हायहाय-अरेरे ! दुःखार्थी

शब्द.

दुष्टानें-कुरानें. [स्फुरण.

आवेश-रागाचा वेग, झपाटा,

शांति-स्वस्थता, स्थिरता,

थंडपणा.

निरपराधी-निरन्यायी.

भलतेंच-अयोग्य.

धडा २० वा.

झटत-यत्नकरीत.

गमत-रमत, वेळ घालवीत.

पैका-पैसा, द्रव्य.

खर्च-व्यय.

अडचण-पंचाईत.

हिशेव-गणित, मेळ.

व्यापार-देवघेव.

कदाचित्-एकादेवेळीं.

चाकरी-नोकरी.

काम पडेल-कारण लागेल.

गुंतत-अडकून राहत. [रूर.

लागलाच-लगेच, तसाच, ज-

चोरी-नकळत दुमऱ्याची

वस्तु नेणें.

चाळे-खोड्या.

संगत-सोबत, मैत्री.

ग्वमंग-स्वादिवृ.

आशा-इच्छा.

ग्वणेंपिणें-अन्नपाणी.

वखपात्र-कापड, भांडीं वगैरे.

धडा २१ वा.

उन्हाच्या-तापाच्या, उ.
पणाच्या.

ओढा-ओहोळ.

प्यावयाम-पिण्याम.

निमित्त-कारण, सबब.

कळ-गोडी, कज्जा.

गडूळ-ग्वराच, वाईट.

भागवूं-कर्मा करूं, शमवूं.

मुकशील-अंतरशील.

विचारें-गरीब, दीन.

घाबरलें-भ्यालें. [पडून

नमून-नम्र होऊन, पायां

उलटें-उलट, उफराटें.

कल्पून-योजून.

लुच्चें-लवाड.

जन्मून-उपजून.

अझून-अद्याप. [झालें.

अडला-नडला, सुचेनासं

वटारून-रागानें डोळे मोठे
करून.

रांडलेंका-अपशब्द, शिवी.
एकूण-मिळून.

धडा २२ वा.

आवडतें-प्रिय वाटतें.

आवड-प्रीति, प्रिय.

मान्य-कबूल.

ठीक-बरोबर.

पण-परंतु. [योग्य.

जोगी-तशी, लायक, सारखी,

ध्यानांत-मनांत. [तेंचतेंच.

खोदूनखोदून-पुन्हापुन्हा,

परमेश्वर-देव.

उत्पन्न-निर्माण.

पक्की-मजबूत, चांगली.

धडा २३ वा.

वळेंच-जोरानें, जवरीनें, जु-
लूमानें. [रून.

झोवून-बिलगून, मस्ती क-

दीडदमडीची-अगदीं थो-

ड्या किंमतीची.

वाजा-एक वाद्य.

ओवाळून टाकणें-धिक्कार

करणें, कमी मानणें.

वाहवा-शाबास, धन्य.

माडी-माळा, मजला. [णेरडा.
हिडुम-मळीन, ओंगळ, वा-
लगीन-लग्न, विवाह.

धडा २४ वा.

कवूल केले-वचन दिले.
पोशाग-जामानिजामा, पेहे-
राव.

मावेना-माटवेना. राहीना.
भ्रम-घाईने, वारंवार.
खेपा-येरगाग. [तीर्चा हंडी.
कुंडी-गेप लावण्याची मा-
शेला-जरीचे वस्त्र. [फांदी.
डांगळी-डाहाळी, शाग्वी.
तुटून-मोडून, मुटून. [धाने.
गंगे भरून-गगावून, क्रो-
कांपतकांपत-थरथरत, कंप-
युक्त.

थंड-शान्त.

खाली मान घालणे-लाजणे.
मुकाट्याने-न बोलतां.

आंसवे-अश्रु, डोळ्यांतील
पाणी. [करणारा.

नातिवंत-न्यायी, विचाराने
परम्पर-एकमेक. [टणे.

गहिंवर-कंठ भरून येणे, दा-
आवडती-प्रीतीचीं, प्रिय.

आटोपून-सांवरून.

नासले-विघडले.

शहाणपण-अकल, बुद्धि.

धडा २५ वा.

गार-थंड, गारगोटी.

पावसाळा-पर्जन्यकाळ.

हिंवाळा-थंडीचे दिवस.

ओंचतो-लागतो.

धूळ-धुरोळा.

धुंद-धरून, तुंद.

मटासट-झटपट, भराभर,
लवकर. [चे तुकडे.

गारा-वट्ट झालेल्या पाण्या-
थर-रांगा, दीग.

टवटवी-तेजी.

पूर-पाण्याचा लोट.

उगवणे-वर येणे, रुजणे.

महागाई-महर्गता, वस्तूची
कमताई.

शाकारणे-पाणी न यावे ह्म-
णून बराबर कौले गवत
वगैरे घालणे.

मर्पण-जळण, लांकडे.

वेगमा-सांठा, संग्रह, पाहिजे
तितकें असणे.

धडा २६ वा.

उत्तम-श्रेष्ठ, योग्य उत्कृष्ट.

चकाकी-चमक, लकाकी.

दागिने-अलंकार.

श्रीमंत-धनवान्, मातवर.

पत्रा-कागदाप्रमाणें केलेली धातु.

तार-धातूचा दोर.

मुलामा-जिल्ई, गिलावा.

नाद-आवाज, ध्वनि.

ग्राण-ग्वनि.

चौकुलं-कान, डलाची वगैरे
पानमुपारीचा ममाला
ठेवण्याचीं भांडीं.

अत्तरदाणी-अत्तराचें भांडें.

तांवूम-थोडा तांबडा.

चिवट-लवचीक.

धडा २७ वा.

पिमारा-पिसें.

पोपट-शुक, गधु, कीर.

दाल-झाडाम आपोआप

असलेली पोकळी.

घरटीं-पक्ष्याचीं घरें, कोटीं.

आंडीं-कवटें.

पिंजरा-पंजर, बाळगलेल्या

पशूपक्ष्यांचें घर.

अर्थ-तात्पर्य, भावार्थ, मत-
लव.

चोंच-चंचू, पक्ष्याचें तोंड.

बांकदार-कमानदार, वळ-
लेली.

कवटी-कवची, टणक साल.

पोपटविद्या-घोकीव ज्ञान.

धडा २८ वा.

धीटपणा-वीरपणा. धिटई.

देखणेपणा-दिसणेपणा.

कल्ले-शुबके.

झुजणें-लढणें, सामना करणें.

हौम-प्रीति, आवड.

उभारलेलीं-उभीं केलेलीं.

शेंडे-शेवटें, अग्रें, टोंकें.

माद-आवाज, शब्द, हांक.

मागुती-मांम.

आंकणें-आच्छादणें.

दग्ग्वेपेम-प्रत्येक वेळेम.

नर-पुरुष.

मादी-स्त्री.

धडा २९ वा.

उगवणें-उदयाम येणें.

मावळणें-अन्नास जाणें, ना-

हीमें होणें.

पूर्व-सूर्य उगवण्याची बाजू.

पश्चिम—सूर्य मावळण्याची
वाजू.

उजवा—दक्षिण.

डावा वाम.

मोपें—सुलभ.

भूगोल—पृथ्वीचा वर्तुल.

उजाडणें—सूर्यांदय होणें.

धडा ३० वा.

तंत्र-प्रवामगृह, कापडाचें वर.

गांव मंभ. आधारभूत.

डेग मोठा तंत्र.

८९ तंत्राचा वरचा भाग.

कनात—तंत्राच्या भोंवतालचा.

भाग.

दुहेरी एकावर एक.

बाधा—इजा, त्राम, दुःख.

स्वार्गम—फिरण्याम.

शिकारीम—पार्थीम.

कामदार—अमलदार. [म.

अवश्य अगत्य, जरूर, मुद्दा-

कष्टानें—श्रमानें, मेहनतीने.

किनव्हाप—एकप्रकारचें रेश-

मी व जरीचें वस्त्र.

राहुटी—लहान तंत्र.

पाल—अतिशय लहान तंत्र.

चाकर—सेवक, अनुग, नोकर.

उद्योगशाळा—धंदे शिकवि-
ण्याची जागा.

धडा ३१ वा.

लोग्गंड—लोह.

कथील—वंग, एक धातु.

चिकटन—डसत.

कठीण—टणक.

म्वस्त—सवंग, सुगी.

कृति—करणें, प्रयोग.

पालाद—तिगें.

शस्त्र—आयुध, हत्यार. [वणें.

घिनळणें—पातळ होणें, द्र-

धडा ३२ वा.

वेचणें—निवडणें, टिपणें.

सुमारें—अदमासें.

कवरा—करडा रंग. [स्वार्थी.

कावेबाज—मतलबी, लुच्चा,

कंटाळा—त्रास, नकोसें होणें.

अधाशी—हावरी. [अग्वंड.

मर्वदा—निरंतर. चिरकाल,

वापरत—स्वपत, झडत.

वेतें—प्रमवण्याच्या खेपा.

वृद्धि—वाढ.

शत्रु—अरि, वैरी. दावेदार.

आळीपाळीने—नियमित क्र-
मानें.

धडा ३३ वा.

दांडा-मोटा.

फाळ-नांगराचें लोखंडी पातें.

जुंपलें-जोडलें, लाविलें.

जू-जोखड.

अगड-चावूक, कशा.

कोळपें-खुरपें.

कापणी शेताची लाण.

मळून-चोळून.

वाफ-अळी.

हंगाम-वेळ, सुर्गा.

धडा ३४ वा.

चांचपून-सांमपून.

वळम-चिकट पदार्थ.

निमळून-घमळून.

धडा ३५ वा.

प्रकृति-तवियत. [ल्ल्या.

विचडलेली-नादुरुस्त, नाम-

चिळम-किळम, त्राम. क-

टाळा.

वाण-दुर्गधि.

निरोगी-दोपरहित.

दुखणेंवाणें-आजार, पीडा.

खुशाल-क्षेम, सुखरूप.

वामट-मलीन, घमयुक्त.

रोगी-रोगानें पीडित.

आरोग्य-निरोगी.

शोभा-सुरेखपणा, सौंदर्य.

धडा ३६ वा.

खार-चानी, खडी.

चपळ-चंचल, चलाख. तलख.

बुंध-बूड, मूळ.

दुवेळकें-गेचक.

मोकळें-उघडें.

तिरपी-किंचित् वांकडी.

ताटी-कवाड, कुडाचें दार.

मांठवून-जमवून. [दांत.

मुळें-बारीक टोंकाचे मोठे

अणीदार-तीक्ष्ण, टोंकदार.

पिंजारलेली-पसरलेली.

भुरे-पिंगट.

धडा ३७ वा.

ससा-शशक.

गोजिरवाणें-मुंदर, मोहक.

जंगली-रानटी.

भुसभुसीत-दिसूळ.

श्रापदें-पशु, जनावरें.

भिन्ना-भ्याड.

उर्दी-एकप्रकारचा रंग.

वाळगणें-पाळणें, राखणें.

मवयीचा-संगतीचा.

आर्जव-प्रार्थना, विनवणी.

धडा ३८ वा.

तापणें-ऊन होणें.

उपमून-काढून.

कदत-फार उप्ण.

विमाण-ऊन पाणी वेताचें
होण्याकरितां त्यांत थंड
पाणी घालतात तें.

ग्यालीं-ग्याल.

मैपाक स्वयंपाक. मृप. अन्न
तयार करणें.

नुकता आतांच.

अधण-कट.

वेळ-चुलीला एक वाजूम दु-
सरा पदार्थ शिजण्याक-
रितां केलेले भोक.

न्हावी-हजाम, नापिक.

खुंट-नाकें, देवडी, पुष्कळ
असार्मा वसण्याची र-
स्त्याच्या वाजूची जागा.

धडा ३९ वा.

मजपेशां-माझ्याहून.

वाडा-अश्व.

ताना-नवा, हुपार, तरणा.

लट्ट-माजलेला.

शक्ति-सामर्थ्य.

द्वाड-दांडगा.

पांदरा-शुभ्र, सफेत.

हरवला-सांडला, गमावला.

मांडिली-ठेविली.

संकोच-शंका, भीड.

सभा-विद्वानलोकांचा वस-
लेला समुदाय.

उशीर-वेळ.

भारी-अधिक, जास्त.

धडा ४० वा.

पुरता-पुरा.

वुक-पुस्तक.

गोळवा-गोटी.

धनी-यजमान.

भल्या-चांगल्या, सभ्य.

गांगाट-गलबला, गडबड.

धडा ४१ वा.

इटीदांडू-एकप्रकारचा खेळ.

वाळवंट-रेतीची जागा.

भेदान-सपाट जमीन.

विचारून-पुसून. [गून.

वजावून-विशेष जोरानें सां-

खबरदार-संभाळून रहा.

हालूं-नको-जाऊं नको.

रंगांत-भरांत

मौज-गम्मत, चैन.

मघांच-यापूर्वींच.

मर्जी-इच्छा, हे

थांव-धीर धर. [लगी.

मावसबहीण-मावशीची मु-

समाचार-विचारपुस, हकी-
कत.

गुंतून अडकून.

करार-कबूल.

खटपट-मेहनत, श्रम.

गरज-जरूर. [ला.

टाळला-वाळविला, दूर के-

गडी-मित्र, स्नेहा, सावर्ती.

धडा ४२ वा.

गोष्ट-कथा.

अगत्याची-काळजीची.

लक्ष-मन, चित्त, ध्यान.

मवय-खोड, चट.

वाई-जलदी, त्वरा.

कदाचित्-केव्हांकेव्हां.

समजत-उमजत, कळत.

पुरता-पूर्ण, मगळा.

पुन्हापुन्हां-वारंवार. [वर.

मुरावर-हेल काढून गळ्या-

जोर-नेट, अवसान.

स्पष्ट-पूर्ण.

मावकाश-वेळ घेऊन.

धडा ४३ वा.

विंचू-एक विषारी प्राणी

पाय-पाद, चरण.

नांगी-विषारी कांटा.

भेगेंत-चिरांत.

उजेड-प्रकाश.

उन्ह-ताप.

लपून-छपून, दडून.

पाठ-पृष्ठभाग.

वळवून-घेऊन.

मुरडून-वांकडी करून.

भिन्न-जिन्न, मुरून.

चोग्वावी-ओढावी.

वेदना-दुःख, इजा.

कातडी-त्वचा, चामडी.

शाबूत-मजबूत.

डांसाची-चावाची.

जखम-चावा.

धडा ४४ वा.

माता-आई, जननी.

पिता-बाप, जनक.

धनी-यजमान.

गुरु-शिक्षक.

आज्ञा-हुकूम.

मदैव-नेहमीं, नित्य.

मानावी-ऐकावी.

धन-द्रव्य.

अखंड-नाश न होणारी.

कोमल-कोवळे.

जून-निबर, जरेडा.

ग्रामील-ग्वार्डिल.

दुष्कर्म-वाईट काम.

लोकां-जनांत.

परिणाम-शेवट.

नीट-चांगले.

मत्य-म्वरे.

म्वोटें-अमत्य.

मर्वदा-नेहमां, सदोदित.

टाकावें-सोडावें.

द्वेष-राग.

अहनिश-रात्रंदिवस.

दावा-द्वेष.

कीर्ति-यश.

धडा ४५ वा.

कज्जेकफावती-भांडण, तंट्या.

नांदती-एके ठिकाणीं वर्तन

करिती.

कळी-तंट्या, कळ.

गुण्यागोविदांनीं-आनंदानें.

गोडीगुलाबीनें.

शहाणी-सुन्न.

उखाळ्यापाखाळ्या- एकमे-

कांचीं वर्मे.

वर्दळीस-हातघाईस.

ग्वणें-चावणें.

माफ-क्षमा.

लहरी-लाटा.

मूळ बीज.

धरूनी-नाहींसें करून.

प्रौढ-वयांत.

संतुष्ट-आनंदीत.

धडा ४६ वा.

मिथ्या-म्वोटें, लटकें.

निर्मितो-उत्पन्न करितो.

लया-नाशा.

मारे सर्व.

सान-लहान.

शोर-मोठे.

खरा-मत्य.

सोयरा-आप्त.

मायाळू-कृपाळू.

अन्य-दुसरा.

सर्वसाक्षी-सर्व पाहणारा.

लक्षी-पाही.

तिळमात्र-थोडीसुद्धां.

गणावें-मोजावें.

उपाय-इलाज, यत्न.

निशा-रात्र.

निस्तेज-फिका.

वृक्ष-झाड, तरु.

प्रकाश-उजेड.

प्रभातीं-प्रातःकाळीं.

लोपल्या-दिसेनाशा झाल्या.

मुंजुळ-मधुर, गोड.

ठ्ठाव जागा.

कविता.

आर्या.

माता पिता धनी गुरु ह्यांची आज्ञा सदैव मानावी ।

पितरें जन्म, धनी धन देती विद्या अखंड गुरु दावी ॥ १ ॥

अन्वय—माता, पिता, धनी, गुरु ह्यांची आज्ञा सदैव मानावी, पितरें जन्म, धनी धन देती. गुरु अखंड विद्या दावी.

अर्थ—आई, बाप, यजमान विद्या शिकविणारा गुरु, यांचा हुक्म नेहमी मानावा--ह्म० हे सांगतील तमें वागावें. आईबाप जन्म देतात धनी—श्रीमंत-द्रव्य देतात: आणि गुरु कर्षाहि नाहीमें न होणारें ज्ञान शिकवितां.

जोवर्ग आहे तुमचे मन कोमल तोवर्ग करा विद्या ।

जून मनी न शिरे ती, ग्रामील तुह्याम की मग अविद्या ॥ २ ॥

अन्वय—जोवर्ग तुमचें मन कोमल आहे तोवरी विद्या करा, ती जून मनी न शिरे, मग तुह्याम अविद्या ग्रामील.

अर्थ—जोपर्यंत तुमचें मन—नवीन डाहाळीप्रमाणें—कोमल आहे तोपर्यंत तें पाहिजे त्या विद्येकडे वळवून तुह्मी ज्ञान संपादन करा. मुलांनो तें पुष्कळ अभ्यास करून येणारें ज्ञान मोठपणीं तुमच्या मनांत शिरणार नाही वरें मग तुह्याम अविद्या ह्म० अज्ञान ग्रामून टाकील ह्म० तुह्मी मूर्ख व्हाल.

दुष्कर्मांचा लोकी घडतो परिणाम फार वाईट ।

ह्याकरितां त्यापासुनि दूर रहावेंचि हे दिसे नीट ॥ ३ ॥

अन्वय—लोकीं, दुष्कर्मांचा परिणाम फार वाईट घडतो. ह्याकरितां त्यापासुनि दूर रहावेंचि हें नीट दिसे.

अर्थ—लोकांत, वाईट कृत्याचा शेवट अतिशय दुःखदायक होतो. क्षणून त्या-वाईट कृत्या-पासून दूर रहावेच (ह्म० तें करूं नयेच) हें चांगलें.

अभंग.

सत्य सर्वदा बोलावें । खोटे सर्वदा टाकावें ॥ १ ॥

सत्य ईश्वरा आवडे । सत्यें सर्व सिद्धि घडे ॥ २ ॥

अन्वय—सर्वदा सत्य बोलावें, सर्वदा खोटे टाकावें. ईश्वरा सत्य आवडे, सत्यें सर्व सिद्धि घडे.

अर्थ—निरंतर खरें भाषण करावें कधींही खोटे बोलूं नये; कारण देवाला खरें प्रिय आहे व खरेपणानें सर्व कामें-तडीस जातात.

असत्याचा करा द्वेष । सत्य जोडा अहर्निश ॥ ३ ॥

भांडूं नये बालकांनी । दावा धरूं नये मनीं ॥ ४ ॥

अन्वय—असत्याचा द्वेष करा, अहर्निश सत्य जोडा. बालकांनी भांडूं नये मनीं दावा धरूं नये.

अर्थ—खोटेपणा अगदीं सोडून द्या आणि रात्रंदिवस खरेपणा धरा. मुलांनी [कधीं कोणाबरोबरहि] तंटा करूं नये व [कोणाचाहि] मनांत राग धरूं नये.

उणें कोणा बोलूं नये । शिष्या कोणा देऊं नये ॥ ५ ॥

भलेपणें जे वागता । त्यांची लोक कीर्ति गाता ॥ ६ ॥

अन्वय—कोणा उणें बोलूं नये, कोणा शिष्या देऊं नये. जे भलेपणें वागता, त्यांची लोक कीर्ति गाता.

अर्थ—कोणाचाहि, त्याचा कमीपणा काढून बोलूं नये कोणाचा गाळी देऊं नये. जे-मनुष्य-चांगल्या रीतीनें वागतात त्यांची स्तुति करितात.

बहीणभावांची प्रीति.

अभंग.

कज्जे कफावती होऊत रस्त्यांत । असावी घरांत शांति मोठी ॥ १ ॥
बहीणभावडें नांदती ज्या स्थळीं । नमावा वा कळी तेथें कधीं ॥ ३ ॥

अन्वय—रस्त्यांत कज्जे कफावती होऊत, घरांत मोठी शांति असावी. ज्या स्थळीं बहीणभावडें नांदती. तेथें कधीं कळी नमावा.

अर्थ—मार्गांत तेंटे बघेडे होवोत, पण घरीं—मुलां-मध्ये—मोठी शांतता असावी, कारण ज्या ठिकाणीं बहीणभाऊ रहनात, तेथें कधींही तंटा असूं नये. कारण त्यापामून शेवटीं फार दुःख होतें.

पक्षीही लहान घरटी बांधनि । गुण्यागोविंदांनीं राहाताती ॥ ३ ॥
मग जी शहाणीं बालकें आहेत । त्यांमध्ये व्हावेत कज्जे काय ॥ ४ ॥

अन्वय—पक्षीही लहान घरटी बांधूनि गुण्यागोविंदांनीं राहाताती. मग जी शहाणीं बालकें आहेत, त्यांमध्ये कज्जे व्हावेत काय ?

अर्थ—अज्ञान अशीं पांखरेही, लहान लहान घरटें करून गोडीगुलाबांनीं राहातात. मग जी शहाणीं मुलें आहेत त्यांमध्ये भांडणें व्हावीत काय ?—होऊं नयेत.

उखाळ्या पाखाळ्या काढोनि भांडावे । वर्दळीस यावे काय त्यांनीं ॥ ५ ॥
एकामेकांवरी दांत ओट खाणें । नाही लाजिरवाणें त्यांस काय ॥ ६ ॥

अन्वय—त्यांनीं, उखाळ्या पाखाळ्या काढोनी भांडावे, वर्दळीस यावे काय. एकामेकांवरी दांत ओट खाणें, त्यांस लाजिरवाणें नाही काय ?

अर्थ—त्या—मुलां—नीं, एकमेकांचीं उणीं काढून तंटा

करावा व हातघाईस यावे-हें त्यांस योग्य आहे-काय ?
 एकमेकांवर रागाने दांत ओंठ चावणें हें त्यांस शरम आ-
 जणारें-काम-नाहीं-काय

३५-आम्हा लेंकुरबुद्धी वा । क्षणाय रागाचा माफ करा ॥ ७ ॥
 आणखी आमच्या रागाच्या लहरी : काढाव्या बाहेरी मनांतूनी ॥८ ॥

अन्वय—देवराग, आतां लेंकुरबुद्धीचा, रागाचा
 तपाटा माफ करा. आणखी आमच्या मनांतूनी रागाच्या
 लहरी बाहेर काढाव्या.

अर्थ—हे परमेश्वरा, आतां बालकाच्या अज्ञानपणांत
 झालेल्या अपराधामुळे आपणास रागाचा मोठा आवेश
 आल्या असेल; तर त्याची क्षमा करा, व आमच्या मनांत
 बागंवार येणारा राग-अगदीं-काढून टाका.

इतर जे मळ संतापानें मूळ । धुऊनि सकळ टाका तेही ॥ ९ ॥
 जेमे जेमे आम्ही प्रौढवया येऊ । मरुनियां जाऊं प्रेमानंदें ॥ १० ॥
 होच ओढे तूज मागायाची गोष्ट । होऊनि संतुष्ट द्यावी आह्मा ॥११ ॥

अन्वय—जे, इतर मळ संतापाचें मूळ तेही सकळ
 धुऊनि का. आह्मी जैसे जैसे प्रौढवया येऊ तसे प्रे-
 मानंदें रनियां जाऊं. होच गोष्ट तूज मागायाची
 आहे. तुष्ट होऊन आह्मा द्यावी.

अथ —जे तुमरे-दोष आहून: ते राग यण्यास कारण
 आहेत. क्षणून ते सर्वहि नाहींस करून टाक. आह्मी
 जे जे मोठे होऊं तसे तसे-ज्ञान प्राप्त झाल्यामुळे तु-
 झ्याविषयाच्या-प्रीतीपासून होणाऱ्या आनंदांत गडून जाऊं.
 [अम कर] हेंच काय तें तुझ्याजवळ मागणें, तें तूं सं-
 तोषानें दे ह्य० तमें कर.

[illegible]

...
...
...
...
...

अन्वय-—चंद्र, सूर्य, पृथ्वी, अग्नि इत्येतेषां त्रयोवि-
 दिभिः लोच अक्षपाणी देवैः, यानि सन्ति सन्निविष्टा
 तानि सत्त्वोक्तानि, तानि विदुः सन्ति तानि सन्ति।

[illegible]

दिंडी.

पक्षः भन्तः कोण अहि ।

7-10-68

॥ श्री गणेशाय नमः ॥

॥ वाङ्मयः वर्ग लक्ष्मी ॥ १ ॥

सर्वशक्ति सर्वज्ञ, सर्वसाक्षी वास्तविक
होती.

